

OVER VERZAMELEN EN KOEKJES

'Het is niet en nooit genoeg,' luidt een van de bekendste regels uit het omvangrijke oeuvre van de Nederlandse dichter Remco Campert. In het gelijknamige gedicht waaruit deze regel komt, bezingt hij - uiteraard, hoe kan het ook anders - de liefde. De warmbloedige, hongerende liefde tussen mensen, maar... toegegeven, die regel kon evengoed betrekking hebben op verzamelaars. Ook zij (h)erkennen dat gevoel: dat hun zucht naar verzamelen, het rusteloze zoeken, opbouwen, inventariseren, tentoonstellen, delen en vergelijken nooit genoeg is, of kan zijn. Het fenomeen verzamelen lijkt wel te behoren tot ons DNA, gezien het zo alomtegenwoordig is - gelet op de vele clubs, beurzen en markten en webfora over een waaier aan thema's - in ons dagdagelijks leven. Elke verzamelaar wil ongetwijfeld zijn of haar verzameling bewaren, voor de verre toekomst en het nageslacht. Wàt verzamelaars vaak doorheen de jaren bij elkaar harken, en hoe ze deze ordenen en presenteren, vertelt heel wat over wie ze zijn. Maar ook over de tijd waarin ze leven, hun kijk op de wereld en zichzelf. Nostalgie kan daarbij voor verzamelaars een krachtige motor zijn van hun passie en gedrevenheid. In dit artikel nemen we dat fenomeen kort onder de loep.

TEKST: ROEL DAENEN

'What a feeling!' (letterlijk: wat een gevoel!) Dat is de baseline van een radiozender die als naam gekozen heeft voor een intrigerend, maar tegelijk ook complex fenomeen: nostalgie. Dat is, zo leert een snelle scan van online woordenboeken en Wikipedia, allereerst een gevoel dat mensen (individueel of in groep) een roze blik op het verleden geeft. 'Vroeger was het beter', klinkt het beslist bij nostalgici, mensen die het fenomeen aan den lijve ondervinden en op verschillende manieren, bewust of onbewust cultiveren. Nostalgie, zo blijkt, is een blik achterom die de eventueel vervelende, confronterende of bedreigende herinneringen uit het verleden uitgomt en net zekere, gloedvolle en veelal betere tijden belicht. Of een beeld ophangt van een uitgesproken zeemzoete, arcadische versie van het plattelandsleven, bevolkt door gezonde boerendochters en -zonen met blozende wangen, volle akkers met wuivende korenaren en een zon die werkelijk altijd schijnt, met een klankband van vogelgetsjirp er bovenop. Nostalgie is, met andere woorden, een al dan niet bewust selectieprocédé, een emotioneel Photoshop-programma van de eigen levensgeschiedenis. Het leven 'vroeger' geldt dan als 'overzichtelijk', 'rechtlijnig' en 'zorgeloos' eenvoudig, de mensen spraken nog met elkaar, er was meer solidariteit, enzovoort. Ook het beeld over de eigen (gouden) kindertijd en (wilde, langharige of net tegenovergesteld, braaf-deugdzame) jeugd kan door de filter van de nostalgie bekeken en herbeleefd worden.

HEIMWEE VS. NOSTALGIE

Het omschrijven van nostalgie staat op conto van de 18de-eeuwse

Zwitserse arts Johannes Hofer. Die voegde de Griekse begrippen van νόστος, nostos (terugkeer) en ἄλγος, algos (pijn) bijeen. Letterlijk betekent nostalgie dan 'het lijden dat veroorzaakt wordt door het verlangen terug te keren naar de geboortegrond'. In Johannes Hofers ogen was het een ziekte, met uiteenlopende symptomen die vastgesteld en behandeld konden worden. Tot ver in de 19de en een stuk van de 20ste eeuw werd nostalgie dan ook gezien als een synoniem voor heimwee. Een korte, recente definitie van nostalgie lezen we in de New Oxford Dictionary of English: 'een sentimenteel verlangen naar het verleden'. Dat verschilt met heimwee, waarmee het fenomeen eerst werd gevat. Dat wordt omschreven als 'het koesteren van verlangen naar iemands huis tijdens een periode van absentie'. Dat is een verschil in focus: van verlangen naar een plaats naar een welbepaalde tijd.

Overigens is nostalgie geen exclusief westers gegeven. Zo staat het Japanse woord *natsukashii* voor het gelukkig terugblikken op aangename herinneringen. Die herinneringen aan plaatsen of momenten kunnen in het heden steeds opnieuw opgehaald worden, wat maakt dat dat verleden niet echt voorbij is en voortdurend, wanneer gewenst, kan gerecycleerd worden. Dichterbij huis, in Portugal, is het (onmogelijk letterlijk te vertalen) woord *saudade* een begrip. Dat geldt als een 'kosmisch-spiritueel sentiment' dat 'het instinct van de collectieve ziel van het Portugese volk in een creatieve en heroïsche dimensie vervatte', aldus de 20ste-eeuwse dichter Teixeira de Pascoas. De *saudade*, of 'pijn der Portugezen', wordt veroorzaakt door de nostalgie naar vroegere,

glorieuze tijden - en meer bepaald de 15de en 16de eeuw, - toen Portugal uitvoer om de horizon ten te verleggen, en sluit dus aan bij de temporele invulling van de nostalgie-definitie.

EEN BEROEMD MADELEINTJE

Maar hoe en waarom ontstaat nostalgie? Denk aan het beroemde voorbeeld van het madeleintje in *A la recherche du temps perdu* ('Op zoek naar de verloren tijd') van de Franse auteur Marcel Proust. Daarin eet de verteller een koekje dat in de bloesemthee is gedoopt. Het proeven van die smaak activeert zijn geheugen en langzaam komen alle herinneringen aan zijn jeugd terug. Voor wie vertrouwd is met de producties van Pixar-studio's van Disney: hetzelfde narratologisch-psychologisch procedé wordt gebruikt in een beslissende scène van de animatiefilm *'Ratatouille'* (2007), waarbij de dooernstige culinaire criticus Ego door een hapje ratatouille onbewust een luik in zijn geheugen opent, en een stroom van warme herinneringen op gang komt. Eind goed, al goed. Vaak wordt nostalgie dan ook opgewekt door de confrontatie met een voorwerp: foto's, muziek, een zintuiglijk gegeven (zoals een smaak of een geur) zelfs, enzovoort.

Als achterliggende verklaring wordt in de literatuur gewezen op de psychische nood van mensen aan een set van zekere, positieve waarden, vooral in tijden van snelle maatschappelijke en/of individuele veranderingen die onzekerheid met zich meebrengen. De selectieve nostalgische herinnering geldt dan als tegengif voor uitgesproken negatieve emoties,

zoals een verregaand relativeringsvermogen, zelfhaat, angst voor de toekomst en onzekerheid tout court. Ondanks de vaak licht melancholische ondertoon associëren de meeste mensen nostalgie toch met een positief iets: het 'goede' van het verleden krijgt een plekje in het nieuwe van het heden. Wie rondkijkt in de maatschappij, ziet overal elementen van nostalgie opduiken. Zo gaan de laatste jaren mensen steeds vaker op zoek naar zaken die 'authentiek' zijn. We beginnen weer met breien, spitten in ons volkstuintje, bakken ons brood zelf en snuisteren volop in

vintage kleren- en meubelwinkels, op zoek naar dat speciale, unieke kledingstuk of meubel. Ook bedrijven schakelen die zucht naar nostalgie in: denk aan de Fiat 500, dat een hedendaagse versie van het beroemde autootje uit de jaren 60 en 70. Hetzelfde verhaal bij het hergebruik van (de naam) van de Citroën DS - het beroemde 'strijkijzer' uit de jaren 50. De voorbeelden van toepassingen van retrodesign zijn legio, en illustreren de positieve (want commerciële) invulling van de nostalgische referentie aan een gekoesterd en/of opgewaardeerd verleden.

Uit bovenstaande voorbeelden blijkt duidelijk dat nostalgie vele vormen kan aannemen. In de materiële vorm kan het neerslaan in een bepaald voorwerp, wat een gevoel van directe nabijheid oproept, bij wijze van (essentieel) onderdeel van het wezen van het geliefde, maar voorbijge verleden. Nostalgische verzamelaars kunnen van alles en nog wat van hun verleden of 'favoriete periode' (zoals pakweg Expo 58, of de jaren 80) verzamelen, van kleine parafernalia tot en met affiches die een prominente plek in huis krijgen. Zaken die rechtstreeks in verband kunnen gebracht worden

Nostalgie in de subcultuur - guerilla knitting maakte breien weer hip

met dat verleden, zoals een gebruiksvoorwerp, een foto, een boek, hebben een erg grote emotionele waarde. Sommigen laten bepaalde, betekenisvolle elementen (zoals een plek, een historisch gebouw of een symbool dat ernaar verwijst) op hun lichaam tatoeëren, zoals eind januari in de media werd bericht. Op die manier kan dat gekoesterde verleden op een wel heel erg intieme manier 'dichtbij' zijn. Wetenschappers hebben het fenomeen lang links laten liggen. De academische historiografie kon immers weinig aan met het individuele sentiment dat bepaalde passages

uit het verleden oproep. En 'gevoel' als onderzoekscategorie was (en is nog steeds) problematisch voor een wetenschapstak die zweert bij het verifieerbare van feiten. Toch biedt nostalgie wel degelijk interessante onderzoeksperspectieven voor niet alleen historici, maar ook voor onder andere sociologen, etnologen, antropologen en psychologen. De verbanden tussen emotionaliteit en rede, identiteit en ontworteling, authenticiteit en (geschied)vervalsing en individueel versus collectief geheugen bieden heel wat uitdagingen, en zijn ook stof tot nadenken voor elke verzamelaar.